УДК 378:94

Старєва А.М., Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського

Старєва Анна Михайлівна – старший викладач кафедри педагогічних технологій та педагогічної майстерності Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського. Коло наукових інтересів – проблеми професійної підготовки майбутніх учителів історії взагалі та підготовки їх до роботи в особистісно орієнтованому освітньому середовищі, зокрема.

Організація особистісно орієнтованого освітнього середовища

У статті розглядаються теоретичні і практичні аспекти підготовки майбутніх вчителів історії. Аналізується проблема організації особистісно орієнтованого освітнього середовища як однієї з умов формування готовності майбутнього вчителя історії до реалізації особистісно орієнтов аного навчання.

The article deals the theoretical and practical aspects of training of the future teachers of history. The problem of the organizer the person-centered surroundings is analyses as one condition of formation disposition of the future teacher of history for the realization of the person-centered education.

Особистісно орієнтоване навчання визнається державою і суспільством пріоритетним напрямком освіти і визначається сучасними дослідженнями (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Є.В. Бондаревська, С.Ю. Максимова, О.М. Пєхота, С.І. Подмазін, В.В. Рибалка, В.А. Семиченко, В.В. Сєріков, С.О. Сисоєва, І.С. Якиманська) як навчання, що враховує індивідуальні задатки, здібності і можливості кожного учасника навчального процесу, використовує передові педагогічні та інформаційні технології не тільки для оволодіння певною сумою знань, вмінь, навичок, але й, що важливіше, для розвитку особистості.

Практична реалізація особистісно орієнтованого навчання можлива за умов створення розвивального навчального чи особистісно орієнтованого освітнього середовища, теоретичний і практичний аналіз якого є основною метою даної статті.

Створення розвивального навчального середовища, за С.О. Сисоєвою, означає орієнтацію змісту, форм, методів, засобів, характеру взаємодії учасників навчально-виховного процесу на особистість учня, що сприяє розвитку його інтелектуального, творчого, духовного потенціалу, емоційно-вольових якостей, мислення, загальної культури, формуванню здатності особистості до самостійної, активної діяльності [1, с. 502].

Організація особистісно орієнтованого освітнього середовища, за І.С. Якиманською, містить: створення атмосфери доброзичливості; орієнтація на більш підготовлених суб’єктів навчання; надання можливості учням працювати

з матеріалом різного рівня складності; використання індивідуальних особливостей, досвіду кожного; заохочування самостійності, ініціативи, творчості учня; визнання за кожним права на помилку, але з обов'язковим визначенням шляхів її подолання; опора на усталені предметні і проблемні орієнтації кожного [2, с. 22-23].

Ми розглядаємо ***особистісно орієнтоване середовище як складне системне утворення, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах демократичного характеру і виражається в орієнтації навчально-виховного процесу на розвиток кожної особистості як учасника цього процесу.***

Вважаємо, що важливою умовою формування готовності майбутнього вчителя історії до роботи в особистісно орієнтованому освітньому середовищі є створення подібного йому в процесі вивчення дисциплін професійно-педа-гогічного блоку та проходження педагогічних практик. Воно повинно характеризуватися:

- орієнтацією методів, засобів, прийомів і форм організації навчального процесу на особистість студента, врахування його пізнавальних можливостей, ціннісних орієнтацій, особистісного досвіду;
- підпорядкуванням змісту роботи викладачів педагогічного університету особистісно орієнтованому навчанню;
- формуванням суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі навчання; введенням діалогізованих форм навчання;
- створенням викладачами педагогічних кафедр дидактичного комплексу, що надає студенту можливість вибору організації власного процесу учіння;
- створенням на заняттях особистісно орієнтованих навчально-педагогічних ситуацій, які спонукають студентів до усвідомлення свого позитивного образу-Я, створення "ситуацій успіху" та "Я-концепції";
- орієнтацією на більш підготовлених суб'єктів навчання; наданням студенту можливості вибору індивідуальної траєкторії навчання; створенням умов для його творчості в самостійній та колективній діяльності;
- створенням системних, комплексних зв'язків між школою і педагогічним університетом.

Пріоритетами особистісно орієнтованого освітнього середовища є: орієнтація викладача на особистісно значущий характер оволодіння студентами університету педагогічною професією; демократизація та гуманітаризація навчального процесу у педагогічних університетах.

Звідси зміст особистісно орієнтованого освітнього середовища для студента на кожному курсі університету, на нашу думку, повинен мати наступний вигляд:

1 курс – освітнє середовище для самопізнання, знайомства з психологічним і педагогічним розумінням поняття "особистість", з основами педагогічної культури, в центрі якої – особистість дитини;

2 курс – освітнє середовище, що забезпечує розвиток педагогічного мислення і гуманістичної культури, основ педагогічного спілкування, педагогічне осмислення термінів "особистість", "особистісний підхід", "особистісно орієнтоване навчання";

3 курс – освітнє середовище, що надає студенту можливість засвоєння історичного досвіду в світовій освіті й педагогічній культурі та як наслідок – самовизначення;

4 курс – освітнє середовище, що забезпечує можливість самореалізації на засадах поринання в особистісно орієнтоване освітнє середовище під час педпрактики, пізнання багатства педагогічних культур і педагогічних технологій, в тому числі – особистісно орієнтованих;

5 курс – освітнє середовище, що забезпечує готовність до саморозвитку, науково-педа-гогічного пошуку та авторизації педагогічного досвіду;

6 магістерський курс – освітнє середовище для наукового перспективного проектування на основі оволодіння теорією і технологіями науково-дослідницької діяльності, спеціалізація в науковій проблематиці особистісно орієнтованої педагогіки.

Особистісно орієнтоване освітнє середовище в межах університету забезпечується відповідними формами навчання, до яких ми віднесли:

- особистісно орієнтовані лекційні, семінарські, практичні та лабораторні заняття;
- відкриті особистісно орієнтовані уроки історії в ліцеї "Педагог" (підструктурі педагогічного університету) для студентів-істориків;

– самостійна науково-дослідницька робота студентів: доповідь – реферат – творчий проект – курсова робота – дипломний проект – магістерська робота (тематика захищених курсових і дипломних робіт додається).

До особистісно орієнтованих форм, які було реалізовано у роботі зі студентами в ході формуючого експерименту, ми відносимо:

1. *Особистісно орієнтовані лекції*:

– *Проблемно-моделюючі.* Методика читання такої лекції відрізняється від традиційної. Вона полягає в тому, що викладачем на початку лекції формулюється загальна проблема, згідно з якою розкривається матеріал. Кінець лекції супроводжується: коротким формулюванням студентами міні-проблем теми; вислуховуванням пропозицій щодо їх розгляду; коротким обговоренням запропонованих питань студентів і лектора та моделюванням семінарського заняття з вказаної теми.

Структура проблемно-моделюючої лекції має три етапи: I – постановка проблеми; II – її розгляд; III – її подальше моделювання на основі особистого бачення студента.

Особливість конспекту: сторінка розподілена на дві частини (основна, там де йде запис тексту лекції, і поля, де записані глобальна (головна) проблема, що оголошена в тексті лекції, та міні-проблеми (питання), що сформульовані студентами самостійно по ходу прослуховування та конспектування.

Мета проблемно-моделюючої лекції: активізація особистісних пізнавальних можливостей студентів; формування особистого проблемного бачення матеріалу та вмінь перспективного його моделювання на основі індивідуального досвіду кожного учасника навчального процесу.

– *Лекція-практикум* має свою особливість, тому що спирається на особистий досвід студентів, активізує їх увагу, посилює зв'язок теорії з практикою, підвищує значимість життєвого і професійного досвіду кожної особистості в майбутній педагогічній діяльності. На її початку лектор орієнтує студентів на те, що кожне теоретичне положення повинно в ході лекції бути закріплено прикладом із шкільного життя студентів (як минулих учнів) або прикладом спостережень під час перших педагогічних практик. Вимога: наведений приклад повинен бути конкретним, невеликим, містити особисту оцінку подій, явища, процесу. По ходу читання лекції викладач звертається до студентів з пропозицією ілюструвати вказану тезу. Звертання до особистого досвіду студента робить його значимим у процесі професійно-педагогічної підготовки.

– *Лекція з коментарями* зорієнтована на письмове вираження особистої думки кожного студента по тексту лекції. Методика читання такої лекції полягає в тому, що на її початку лектор знайомить студентів з її типом проведення і особливостями. Конспект лекції в зошитах студентів ділиться на дві частини: більшу – для тез; меншу – для власних коментарів. Коментарі можуть записуватись також на окремих підписаних листах. Варіанти запису коментарів залежать від того, яким чином вони будуть задіяні: озвучені на цій лекції або розглянуті викладачем і студентами на наступному практичному чи семінарському занятті. Мета такої лекції: ініціювати особисту думку кожного студента з досліджуваних питань теми.

– *Лекція-конференція* – нетрадиційна форма проведення лекції, заснована на традиційних елементах конференції: основна доповідь викладача, короткі підготовлені студентами виступи та усне обговорення питань і проблем теми всіма учасниками; підготовка відповідною комісією підсумкового документу (висновків, рекомендацій, порад щодо подальшого розгляду даної теми лекції-конференції). Мета лекції-конференції: активізувати увагу студентів до вказаної теми, створити умови для самореалізації думок учасників навчального процесу.

2. *Особистісно орієнтовані форми проведення семінарських занять:*

– *моделюючий семінар (семінар-модель),* на якому реалізується особистісна модель семінару з вказаної теми, спроектована в ході попередньої лекції;
– *проблемно-дискусійний семінар,* що передбачає обмін думок, полілог, диспут, дискусію за участю всіх студентів групи;
– *перспективний семінар,* що передбачає обговорення і формулювання студентами перспектив вирішення досліджуваної проблеми;
– *конструкційний семінар,* що передбачає кінцевою метою побудову власної педагогічної конструкції.

3. *Активні форми проведення практичних*

занять:

- практикум, побудований на закріпленні теоретичного матеріалу на основі індивідуальних педагогічних задач;
- практичне заняття з елементами моделювання фрагментів уроку;
- практичне заняття з розглядом і розв'язанням педагогічних ситуацій;
- практичні заняття, засновані на порівнянні альтернативних педагогік.

4. *Проектні лабораторні заняття по відтворенню шкільного освітнього середовища і проектуванню індивідуальної професійної діяльності.*

5. *Самостійні форми опрацювання матеріалу: доповіді; творчі завдання; реферати; проекти; есе; курсові і дипломні роботи.*

6. *Індивідуальні завдання,* спрямовані на:

- формування і розвиток здатності створювати індивідуально-самодостатню особистісно орієнтовану методику і на її основі особистісно орієнтовану технологію викладання історії;
- коригування процесу власного розвитку шляхом розроблення та втілення системи оптимальних технологічних особистісно орієнтованих прийомів викладання історії під час педагогічної практики;
- внесення авторських елементів у зміст предмету викладання.

Організувати особистісно орієнтоване освітнє середовище під час формуючого експерименту допомагала особистісно орієнтована система засобів професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів історії, а саме:

- комп'ютеризація навчальної діяльності студентів (складання індивідуальних проектів в електронному варіанті; пошук навчальних матеріалів у системі Інтернет; складання термінологічного словничка);
- налагодження системних зв'язків: школа-педуніверситет під час педпрактики;
- діагностування професійних якостей майбутнього вчителя та проектування шляхів його розвитку;
- індивідуалізація процесу навчання (створення пакетів дидактичних матеріалів з дисциплін педагогічного блоку).

Опитування студентів експериментальних груп засвідчило їх стовідсоткову зацікавленість особистісно орієнтованими методами навчання (ситуаціями успіху; навчальними ситуаціями; диспутами; діалогами; полілогами; рольовими іграми; педагогічними тренінгами).

Для досягнення необхідних результатів готовності майбутнього вчителя історії до реалізації особистісно орієнтованого навчання заняття мають проводитись на позитивному емоційному фоні, створювати який покликані ситуації успіху. З педагогічної точки зору ситуація успіху (за А.С. Бєлкіним) – це цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як однієї окремо взятої особистості, так і колективу в цілому.

Наведемо приклади ситуацій успіху, які сприяли підвищенню статусу студентів у групі та мали позитивний вплив на їхню самооцінку та бажання вчитись.

На семінарі з методики викладання історії під час вивчення теми "Вальдорфська технологія навчання і розвитку особистості" студентам було запропоноване творче завдання "Уявіть себе вчителем, працюючим у системі Вальдорфської школи. Які б статутні норми Ви написали (чи зообразили у вигляді малюнку, схеми, аплікації тощо) на дверях кабінету історії?" При виконанні роботи враховувались ступінь орієнтації на особистість учня та індивідуальність вчителя (конкретного студента). Представлені роботи: власні філософські вислови про історію, фантастичні малюнки, схеми розвитку дитини при вивченні історії стали демонстрацією успіху тих студентів, здібності яких при вивченні курсу ще не були розкриті.

Ситуація успіху може бути запланована викладачем завчасно за умови доброго знання особистісних можливостей кожного студента в групі, а також може скластись спонтанно. У будь-якому випадку викладач повинен вміти скористатись її перевагами на користь студентів.

Наведемо приклад спонтанної ситуації під час вивчення на семінарі з методики викладання історії теми "Типи уроків історії". В експериментальній групі 414 студенткою К. було поставлено питання "Чи можливо розробити типологію уроків історії згідно з їх результативністю? І чим необхідно керуватись?" Цікаве запитання студентки не залишилось поза увагою викладача і групи. Після невеличкого викладацького інструктажу студенти отримали завдання по групах (на 15 хв.) розробити власну класифікацію уроків історії, мотивувавши її і

вказавши на критерії розробки. Результатом були два оригінальні проекти, в яких були втілені знання студентів з педагогічних дисциплін та навички моделювання і творчості, доведено вміння системно мислити.

Іншим варіантом застосування ситуації успіху було використання на семінарах з методики викладання історії та курсу "Особистісно орієнтоване навчання в сучасній школі" звернень викладача до студентської аудиторії із завданням на створення кращого запитання чи контроверзи до відповіді чи доповіді студента.

Більш вільна атмосфера на заняттях в експериментальних групах, що склалась завдяки співробітництву між викладачем та студентами, дає можливість студентам проявити себе з найкращого боку. У контрольній групі про цілеспрямоване створення ситуацій успіху для кожного студента мова не йде. Жорсткі рамки академічного заняття не сприяють створенню подібних ситуацій. Якщо ж вони виникають самі по собі, то викладач просто ставить студенту вищий бал.

Під час практичного модуля курсів методики викладання історії та "Особистісно орієнтованого навчання в сучасній школі" неодноразово готувались і застосовувались *диспути*: "Проб-леми і перспективи особистісно орієнтованого навчання в школі", "Закордонний досвід особистісно орієнтованого навчання: позитиви і прорахунки" та ін. Результативним був диспут по запропонованому студенткою Т. алгоритму особистісно орієнтованої технології навчання.

Одним із постійних методів навчання в практичному модулі курсу методики викладання історії є проведення *рольової гри* – урок історії (в університетських умовах створюється аналогічне шкільному освітнє середовище: кабінет історії – клас – учні – вчитель – урок історії – інспектор – завуч. В ролі вчителя, учнів, завуча, психолога, інспектора – студенти академічної групи (ролі обираються за їх бажанням). Гра складається із двох частин: першої – 45-хвилинний урок історії з можливими підготовленими педситуаціями та другої – його обговорення учнями (що сподобалось? що ні?) із самоаналізом вчителя; особистісно орієнтованим аналізом урока інспектором; зауваженнями і пропозиціями завуча згідно з особистісною його організацією та порадами шкільного психолога.

Ефективним методом формування спрямованості студента на особистісно орієнтовану організацію професійної діяльності є *педагогічні тренінги*. Опитування студентів свідчить про велику зацікавленість майбутніх вчителів історії у їх проведенні. До кожного заняття практичних модулів курсів методики викладання історії та "Особистісно орієнтованого навчання в сучасній школі" підготовлені і застосовані педагогічні ситуації з врахуванням відповідних принципів. Їх проведення значно активізувало увагу студентів до проблем школи і дитини та зорієнтувало на особистісний підхід в майбутній професійній діяльності.

Особистісній організації навчального процесу сприяли такі *прийоми* навчання, як проблемні питання на початку і в ході лекції; плани-проекти семінарських занять; конспекти особистісно орієнтованих уроків історії, есе як результат опрацювання змісту теми лекції.

Особистісно орієнтована система оцінювання (в ретроспективі), коли оцінюються знання, вміння і навики кожного студента в порівнянні з "днем вчорашнім", дає конкретні результати динаміки розвитку особистості студента та його готовності до роботи в особистісно орієнтованому освітньому середовищі.

Таким чином, завдяки орієнтації навчально-виховного процесу на особистість студента було створене особистісно орієнтоване освітнє середовище, що сприяло формуванню готовності майбутнього вчителя історії до реалізації особистісно орієнтованого навчання.

Література

1. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / За ред. В.Г. Кременя. – К.: Наукова думка, 2003. – 867 с.
2. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать. – М.: Просвещение, 1991. – 215 с.
3. Якиманская И.С. Технология личностно ориентированного обучения в современной школе. – М.: Сентябрь, 2000. – 176 с.

Надійшла до редколегії 11.12.2003 р.